

Bernarda Avsenik

Osnovna šola Bičevje v Ljubljani

OHRANJANJE SPOMINA NA PRETEKLOST IN AKTIVNI KORAKI V SEDANJOST – POUČEVANJE O ČLOVEKOVIH PRAVICAH

Bernarda Avsenik

Bičevje Primary School in Ljubljana

PRESERVING THE MEMORY OF THE PAST AND TAKING ACTIVE STEPS IN THE PRESENT – TEACHING ABOUT HUMAN RIGHTS

IZVLEČEK

Kršitve človekovih pravic so bile v zgodovini človeštva pogoste, žal pa so mnoge izmed njih prisotne tudi v današnji, razviti družbi. Da bi učenci in učenke lažje razumeli manipulacijo z ljudskimi množicami, genocid ter druge poti, v katere vodita sovraštvo in diskriminacija, in se jim znali izogniti, je pomembno, da pri izobraževanju in vzgoji tako doma kot v šolah tem tematikam namenimo ustrezno pozornost ter učence in učenke spodbujamo k dejavnostim, ki krepijo njihovo medsebojno razumevanje, spoštovanje, empatijo, solidarnost in sprejemanje prednosti multikulturne družbe, hkrati pa razvijajo kritično mišljenje in jih spodbujajo k aktivnemu državljanstvu. Sodelovanje učencev v mednarodnem projektu *Krokus* je primer dobre prakse, kjer se prek aktivne soudeležbe odzivajo na konkretna dejanja, spoznavajo pretekle in aktualne dogodke, kritično razmišljajo, zavzemajo stališča in ohranjajo spomin ter skupaj tkejo lepšo prihodnost za nas vse. Predstavljene pa so še možnosti poučevanja za človekove pravice v okviru izbirnega predmeta *Verstva in etika*, v okviru mednarodnih izmenjav, v okviru *Noči knji-*

ABSTRACT

Throughout the history of mankind, human rights were often violated; unfortunately, many of them still are in the present, developed society. For pupils to better understand the manipulation of the masses, genocide and other paths to which hatred and discrimination lead, and to be able to avoid them, it is important that the education they receive at home and in schools devotes enough attention to such topics; the pupils must also be encouraged to engage in activities that strengthen their mutual understanding, respect, empathy, solidarity and acceptance of the advantages of a multicultural society, while developing their critical thinking and encouraging them to be active citizens. Pupils' participation in the international *Crocus* Project is an example of good practice, in which through active co-participation the pupils respond to concrete actions, learn about past and current events, think critically, adopt standpoints, and preserve the memory, together weaving a better future for all of us. The article also presents the possibilities of teaching for human rights under the elective subject *Religions and Ethics*; within the scope

ge, s pisanjem apelov za spoštovanje človekovih pravic na 10. december, svetovni dan človekovih pravic, s srečanji s preživelimi taboriščniki in spominskim obiskom koncentracijskih taborišč Mauthausen in Gusen, s sodelovanjem v projektu *Femina* idr.

Ključne besede: človekove pravice, holokavst, krokus, medkulturnost, spoštovanje

of international exchanges; during *Book Nights*; by writing appeals for respecting human rights on 10 December, the Human Rights Day; by meeting those who have survived the camps and paying a commemorative visit to the Mauthausen and Gusen concentration camps; by taking part in the *Femina* project, etc.

Keywords: human rights, Holocaust, Crocus, interculturality, respect

ČLOVEKOVE PRAVICE NEKOČ IN DANES

V zgodovini človeštva so nezavedno ali pa zavestno in celo sistematično kršili človekove pravice. Moderno pojmovanje človekovih pravic se je uveljavilo z razsvetljenstvom ter pod njegovim vplivom z ameriško in francosko revolucijo ter liberalnimi in nacionalnimi gibanji v 19. stoletju, ki so prispevala k širjenju parlamentarno-ustavnega političnega življenja v 19. in ponekod še v 20. stoletju. Žal so marsikateri kršitve v današnji, razviti družbi še vedno prisotne.

Vsa dejanja zaznamujejo zgodovinske in druge okoliščine, vzroki in posledice. Pravijo, da tisti, ki ne pozna zgodovine, ponavlja njene napake.

Da bi učenci in učenke lažje razumeli manipulacijo z ljudskimi množicami in posledice sovraštva in diskriminacija ter se jim v prihodnosti znali izogniti, kot učiteljica tovrstnim temam namenjam poseben poudarek in otroke vsako leto spodbujam k dejavnostim, ki krepijo njihovo medsebojno razumevanje, spoštovanje, empatijo, solidarnost in sprejemanje prednosti multikulturne družbe, hkrati pa razvijajo kritično mišljenje in jih spodbujajo k aktivnemu državljanstvu.

Učenci in učenke se pri pouku zgodovine od 7. razreda dalje spoznavajo z večtisočletno zgodovino in verovanjem Judov. Seznanjajo se tudi z vzroki njihovega preganjanja in izgonov iz držav, ki so jih preganjanci skozi stoletja različno utemeljevali. V 9. razredu se spoznajo še z značilnostmi političnih sistemov, ki so izvajali zločine proti človeštvu, genocide, holokavst in druge oblike množičnega kršenja človekovih pravic.

ZGODOVINA JUDOV IN OBELEŽEVANJE MEDNARODNEGA DNE SPOMINA NA ŽRTVE HOLOKAVSTA

Vsako leto z učenci obeležujemo 27. januar, mednarodni dan spomina na žrtve holokavsta, v zadnjem tednu januarja pa – glede na organizacijske možnosti pa občasno tudi v okviru drugih aktivnosti – učenci in učenke izvajajo različne aktivnosti. Veliko se pogovarjamo, prebirajo knjige ali odlomke iz njih (npr. *Dnevnik Ane Frank* ali pa *Vojak z zlatimi gumbi*, kjer je svojo osebno izkušnjo opisala slovenska Judinja Miriam Steiner Aviezer). Učenci in učenke gledajo filme ali pa izdelujejo plakate, na šoli postavljajo razstave, obiskujejo muzejske delavnice, kreativno ustvarjajo in sodelujejo na video- in fotonatečajih.

Instalacija »*Odprta srca*«
umetnice Karen Finley v
spomin na umorjene judovske
otroke v taboriščih Gusen.

(Foto: Bernarda Avsenik.)

Vsako leto obišejo tudi *Festival strpnosti* v Mini teatru v Ljubljani, in kadar imajo možnost, poslušajo pričevalce holokavsta, obiskali pa smo tudi koncentracijska taborišča iz časa druge svetovne vojne.

MEDNARODNI PROJEKT *KROKUS*

V šolskem letu 2018/2019 smo se posvetili razumevanju dogodkov, ki so vodili v holokavst, in na različne načine obeležili spomin na njegove žrtve, zato sem se z veseljem odzvala na pobudo irske iniciative in se priključila izvajanju mednarodnega projekta *Krokus* (*The Crocus Project: Remembering the Holocaust and Learning Lessons for Contemporary Europe*), katerega koordinacijo je prevzela Sinagoga Maribor. Pritegnila me je že sama idejna zasnova projekta, ki je po eni strani izvedbeno preprosta, po drugi strani pa nudi visoko stopnjo ozaveščanja in širjenja ter utrjevanja spomina na težko preteklo zgodovinsko obdobje in spodbuja k strpnosti in medsebojnemu spoštovanju ter se navezuje na sedanje dogodke in perspektivo Evrope v prihodnosti. V sodelovanju v projektu sem videla tudi odlično priložnost za angažiranost in medsebojno povezovanje učencev ter spodbujanje njihovega samostojnega dela in krepitve lastne odgovornosti in spoštovanja soljudi.

Povezala sem se s tistimi sodelavci, s katerimi že tako dobro sodelujem, in z njihovo pomočjo z učenci izpeljala še nekaj dodatnih aktivnosti, ki se navezujejo na cilje projekta, ki so zelo široko zastavljeni in vseživljenjski ter se ne navezujejo samo na predmete *Zgodovina*, *Domovinska in državljanska kultura in etika* ter obvezni izbirni predmet *Verstva in etika*, ki jih poučujem. Zato sem k projektu pritegnila tudi čim bolj raznolik krog mladih od 4. do 9. razreda (vključno z najmlajšimi, ki so vključeni v šolski vrtnarski krožek).

Tej skupini otrok sem decembra 2018 predstavila projekt in njegovo zgodovinsko ozadje. Skupaj smo izbrali primeren prostor za posaditev krogusov – rumenih žafranov, da bi postali aktiven del našega šolskega prostora. Odločili smo se za miren kot šolskega vrta, ki meji na glavno ulico, saj se nam je zdel zaradi položaja, mimo katerega dnevno v šolo prihajajo otroci in njihovi spremljevalci ter drugi mimoidoči, najprimernejši. Nekaj časa smo se ukvarjali z idejami, v kakšni obliki bi kroguse posadili, da bi kar »najglasneje«
in dolgotrajno izražali svoje sporočilo. Izbrali smo obliko *Davidove zvezde* in s paličicami

označili njene vrhove, prek katerih smo napeli vrstico, da smo dobili obris, znotraj katerega bi lahko posadili čebulice. Vsak izmed otrok je posadil eno izmed čebulic in vse nas je navdajal poseben občutek, da smo naredili nekaj lepega in pomembnega. V tišini smo se spomnili otrok, ki so umrli v holokavstu, in se poslovi v pričakovanju pomladi, ko bodo krokusi pokukali iz zemlje. Januarja smo jih prekrili s smrečjem, da bi omilili nizke zimske temperature. Februarja smo zaščito odkrili in z veseljem opazovali, kako so krokusi drug za drugim prihajali na površje. Učenci so komaj čakali, da so zacveteli in so jih lahko predstavili najmlajšim in preostalim učencem šole, zato smo izvedli predstavitev še za učence prvega vzgojno-izobraževalnega obdobja in izpeljali ozaveščanje na nivoju celotne šole.

Projekt *Krokus* pa ni osredotočen le na specifičen dogodek in njegovo enkratno obeleževanje, temveč učence spodbuja, da postanejo njegovi ambasadorji in svoje izkušnje obeleževanja spomina na holokavst širijo med sovrstnike in odrasle ter se zavedajo, kako pomembno je sprejemati in ceniti ljudi iz drugih kultur in etničnih skupin.

Rumeni žafrani, ki so jih učenci Osnovne šole Bičevje posadili na šolskem vrtu v trajni spomin otrokom, umrlim v holokavstu.

(Foto: Bernarda Avsenik.)

SPOMIN, OPOMIN IN KORAK V LEPŠO PRIHODNOST

Rumeni krokusi predstavljajo trpljenje in upanje. Žalost in spodbudo. Spomin in opomin. Preteklost, sedanost in prihodnost. Nekdo je nekoč rekel: *»Ko potuješ v preteklost, dobiš drobcen vpogled v prihodnost. Naredi jo lepšo.«*

Krokusov bo v našem vrtu vsako leto več in vedno več šol po svetu se bo priključilo projektu *Krokus* in krokusi bodo cveteli tudi, ko jih bo že več kot milijon in pol, več kot umrlih judovskih otrok v holokavstu, in vedno bodo prinašali ista sporočila.

Tako kot pomlad vsako leto iz še tako puste zemlje prinese novo življenje, verjamemo tudi mi, da naši pogovori, naše znanje, naše aktivnosti in naši rumeni krokusi, pomenijo korak naprej v mozaik naše skupne, lepše prihodnosti za vse ljudi.

ZDRUŽENI V RAZNOLIKOSTI

Z vključitvijo v projekt *Krokus* se mladi učijo o zgodovini Evrope in spoznavajo pomembnost Evropske unije danes ter cenijo združeno Evropo, katere temelj se nedvoumno izraža v njenem geslu *»Združeni v raznolikosti«*.

Vsemu navkljub pa skuša danes še vedno na tisoče ljudi dobiti varno zatočišče v Evropi, ki išče načine, da bi pomagala ljudem, ki bežijo pred vojno, lakoto, naravnimi katastrofami ali izkoriščanjem. Evropa ne želi ponoviti napake, ki je med drugo svetovno vojno številnim pregnanim Judom onemogočila beg iz nacistične Nemčije in takratnih okupiranih delov evropskih dežel ter jih pustila ujete znotraj meja, od koder so jih nasilno deportirali v koncentracijska taborišča, iz katerih se mnogi niso vrnili.

VERSTVA IN STRPNOST

Spotikavci v Mariboru, delo Günterja Demniga, ki na ulicah pred hišami obujajo in ohranjajo spomin na judovske družine, ki so pred holokavstom živele v njih.

(Foto: Bernarda Avsenik.)

V sklopu obveznega izbirnega predmeta *Verstva in etika* smo tako decembra (v šolskem letu 2018/2019), v katerem že od davne preteklosti do danes verniki praznujejo mnogo pomembnih praznikov (med drugim Budovo razsvetljenje, praznovanje zimskega solsticija, advent, svetega Nikolaja/Miklavža, božič in pogosto tudi hanuko), obiskali več različnih verskih skupnosti v Ljubljani, med njimi tudi judovsko skupnost na Križevniški ulici. Predstavili so nam judovsko zgodovino in praznike ter predmete, razstavljene v prostoru, urejenem v sinagogo. V sosednji sobi smo lahko videli umetniško postavitev žarnic, kjer se ob vsakem prižigu svetlobe predvaja zvočni posnetek imena ene izmed žrtev holokavsta

v Sloveniji. Na ulici smo si ogledali enega izmed »spotikavcev« – spominskih kock, s pomočjo katerih so v letu 2018 simbolično vrnil prvih 23 judovskih meščanov Ljubljane in njihovih svojcev, ki so bili v drugi svetovni vojni zaradi porekla odpeljani v različna koncentracijska taborišča po Evropi.

MEDNARODNA IZMENJAVA IN MEDKULTURNE KOMPETENCE

V začetku decembra leta 2018 so nas v sklopu mednarodnega projekta *GEAR (Globalno izobraževanje in aktivno delovanje za zaščito človekovih pravic, vključenost in demokratične vrednote v medkulturnih družbah)* obiskali tudi naši prijatelji iz Osnovne šole Siniše Glavaševiča iz Vukovarja na Hrvaškem, ki so nam vrnil naš obisk. Zanje smo pripravili nekaj medkulturnih delavnic in učenci obeh šol so skupaj spoznavali razlike in podobnosti šol, držav, kultur ter vsakodnevnega življenja učencev. Pokazali smo jim tudi zasaditev naših krusov in jih navdušili za tovrstne aktivnosti. Zvečer smo jim na kratko razkazali središče mesta in se skupaj povесelili v predpraznično okrašeni Ljubljani.

BRANJE IN PISANJE ZA PRAVICE Z AMNESTY INTERNATIONAL SLOVENIJE

Deseti december je tudi svetovni dan človekovih pravic, še posebej slovesno pa je bilo leta 2018, saj smo obeležili 70. obletnico sprejetja *Splošne deklaracije človekovih pravic* v Parizu. Ves mesec so učenci pisali pisma na vsakoletnem maratonu pisanja apelov društva Amnesty International Slovenije »Pišem za pravice«. V njih so se zavzeli za 5 zagovornic človekovih pravic in jim izrazili podporo ali pa pozivali voditelje njihovih držav, naj prenehajo z njihovim kršenjem. Otroci so z velikim zadovoljstvom sprejeli hitre povratne informacije, da je bil množičen svetovni pritisk, ki je vključeval tudi njihovo lastno anga-

žiranost, uspešen in da so bili prvi uspehi doseženi že februarja. Uspeh žensk, za katere so pisali, jim je utrdil vero v možnost sprememb tudi v težkih situacijah ter hkrati kljub njihovim mladim letom dal vrednost in težo njihovim stališčem in lastnemu aktivnemu delovanju. Ne nazadnje je bila tudi deklica, ki so se je dotaknile krivice v svetu in je pred 25 leti ustanovila Amnesty International Slovenije, takrat stara 16 let. V sodelovanju z Amnesty International Slovenije smo šli tudi na pohod po poti okoli okupirane Ljubljane, v kateri so med drugo svetovno vojno trpeli njeni prebivalci. Otroci pa se še posebej veselijo vsakoletne *Noči knjige*, kjer smo v letu 2019 skupaj brali knjigo Nike Kovač *Pogumne punce*, ki jo je za ta dogodek predlagalo društvo Amnesty Slovenije, in izvedli delavnice na temo človekovih pravic, brali knjige po svojem izboru in se kot vrhunec, poleg dolge, skupaj preživete noči, sladkali ob »multikulti« večerji, ki vsako leto nastane pod pridnimi rokami sodelujočih otrok, njihovih staršev in učiteljic.

SREČANJE S PREŽIVELIMI TABORIŠČNIKI IN OBISK KONCENTRACIJSKEGA TABORIŠČA

Konec januarja leta 2019 so si učenci in učenke 9. razreda v sklopu tehniškega dne ogledali ameriško-poljski dokumentarni film *Pot v holokavst* režiserja Paula Bachowa, nato pa odšli v Muzej novejšje zgodovine Slovenije, da bi poslušali pričevanja taboriščnika Dušana Stefančiča, ki je kot najstnik preživel strahote kar šestih koncentracijskih taborišč, in prisostvovali učni uri *Taboriščni sistemi med drugo svetovno vojno in ogled pričevanja preživele taboriščnice*. Za učence je prav pričevanje preživelih taboriščnikov neprecenljiva izkušnja, kar so tudi sami zapisali v svoja razmišljanja.

Leta 2018 je Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport našo šolo izbralo za obisk koncentracijskih taborišč Mauthausen in Gusen. Naši učenci in učenke so pripravili program za komemoracijo pred slovensko spominsko ploščo nasproti krematorija v taborišču v Gusnu in njihovo branje pisem taboriščnikov ob spremljavi violine s temo iz filma *Schindlerjev seznam* je vsem prisotnim napolnilo oči s solzami. Učenci so izdelali tudi glinena venčka in ju položili v Gusnu ter ob spomeniku v spomin umrlim slovenskim žrtvam v KT Mauthausen. Ob vodenju kustosinje dr. Monike Kokalj Kočevar ter pripovedovanju

Del razstave v kompleksu Mauthausen–Gusen, ki predstavlja taboriščnika, ki nosita umrlega sotrpina.

(Foto: Bernarda Avsenik.)

Obisk učencev v taboriščih Mauthausen in Gusen s preživelim taboriščnikom Dušanom Stefančičem.

(Foto: Bernarda Avsenik.)

osebnih izkušenj preživelega taboriščnika Dušana Stefančiča so učenci na lastne oči videli pretresljive ostanke in se vživljali v življenje taboriščnikov ter doživeli izkušnjo, ki se jim je po njihovih besedah zapisala v srce in se bodo trudili, da bodo s svojimi ravnanji preprečili, da bi se kaj takega še kdaj ponovilo.

V začetku februarja 2019 sem izkoristila priložnost in skupino učenk peljala na Osnovno šolo Jožeta Hudalesa v Jurovski Dol, kjer je gospa Milena Kokol organizirala program spomina na holokavst in kot pričevalko povabila gospo Eriko Fürst. Njena pretresljiva zgodba preživetja, ko je bila kot 13-letna deklica iztrgana iz domačega okolja in skupaj z družinskimi člani deportirana v zloglasno taborišče Auschwitz in ki jo kljub visoki starosti še vedno tako natančno in čustveno deli s poslušalci, še vedno odmeva v nas.

Učenci in učenke so med vsemi dejavnostmi spoznavali, da holokavst niso številke, pač pa ljudje. Posamezniki, njihove zgodbe iz preteklosti, njihova sedanost in prihodnost. Zato tudi gospa Erika po mnogih letih tišine danes poleg izkušnje v holokavstu spregovori tako o svojem srečnem otroštvu v predvojnem času kot tudi povojnih stiskah Judov v novi državi in lepih ali pa manj prijetnih trenutkih, s katerimi se je srečevala in se še srečuje v svojem okolju.

Del spominske komemoracije, ki so jo ob dnevu osvoboditve taborišč Mauthausen in Gusen pripravili učenci Osnovne šole Bičevje pred obeležjem slovenskih žrtev holokavsta v taborišču Gusen.

(Foto: Bernarda Avsenik.)

OBISK SINAGOG MARIBOR IN OBELEŽIJ IZ DRUGE SVETOVNE VOJNE

Na poti v Ljubljano so nam prijazno odprli še sinagogo Maribor, eno izmed najstarejših ohranjenih sinagog v Evropi, in učenkam predstavili življenje judovske skupnosti skozi zgodovino. Na kratkem sprehodu skozi mesto smo se med drugim ustavili tudi ob sodnih zaporih, kjer je bilo v času druge svetovne vojne zaprtih mnogo zavednih Slovencev, in bližnjem spomeniku, ki je posvečen 661-im ustreljenim talcem.

MEDNARODNI INSTAGRAM NATEČAJ »V ISKANJU SVOBODE« (»IN SEARCH OF FREEDOM 1968–2018«)

Decembra 2018 so izbrane fotografije naših učencev in učenk, ki so jih poslali na mednarodni natečaj, še krožile po razstavah v zgodovinskih inštitucijah Evrope (Ljubljana, Varšava, Barcelona) in odražale njihova razmišljanja o svobodi, februarja 2019 pa so najbolj navdušeni že prinesli svoje prve nove fotografije, ki ponazarjajo zidove, ki so še vedno okrog nas in omejujejo naša življenja. Zidovi v naših okoljih ali zidovi v naših glavah.

SLOVENKE V PRETEKLOSTI IN POSTAVITEV MEDNARODNE RAZSTAVE RISB OB PRAZNIKU ŽENSK

Osmega marca 2019 smo ob mednarodnem prazniku žensk na šoli odprli razstavo risb, ki so jih izdelali naši učenci in učenke ter njihovi vrstniki iz Mehike, Italije, Ugande in Vietnama, da bi v sklopu projekta *Femina* predstavili nekaj žensk iz svojih držav. Pogovarjali smo se o težkem in pogosto neenakopravnem položaju žensk v preteklosti in izpostavili nekaj pomembnih žensk iz slovenske zgodovine. Učenci so izmed njih izbrali Barbaro Celjsko, Almo Karlin, Ivano Kobilco, Franjo Tavčar, dr. Franjo Bojc Bidovec in Angelo Vode ter pri urah likovne umetnosti izdelali njihove portrete. Vsaka izmed portretiranih žensk drži v rokah simbol, ki predstavlja njeno osebnost ali eno izmed njenih lastnosti, ki so navdušile otroke, barve, ki so jih uporabili v simbolih, pa odražajo njihova sporočila.

AKTIVNI DRŽAVLJANI V SKLADU Z NAČELI IN VREDNOTAMI EVROPSKE UNIJE

Načela in vrednote Evropske unije temeljijo na človekovih pravicah in zakonih, ki veljajo enako za vse evropske državljane, ne glede na njihov spol, starost, etnično pripadnost, sposobnost, spolno usmerjenost ali verski nazor. Vendar je treba vedeti, da genocid ni bil nikoli enkratni dogodek v določenem času, ampak postopen proces, ki se začne, ko diskriminiranje, rasizem in sovraštvo niso ustavljeni in ko se ljudem odrečejo človekove in državljanske pravice. Zato je pomembno, da spoštujemo drug drugega, smo občutljivi na nepravilnost in o tem spregovorimo oziroma se ustrezno odzovemo.

PRAVIČNIKI MED NARODI

V mnogo hujših razmerah so se med drugo svetovno vojno odzvali »pravičniki med narodi«, med katerimi je tudi vedno več Slovencev, ki jih je gnala skupna želja pomagati soljudem, kljub zavedanju, da bi s tem lahko ogrozili svoje življenje. Drevesa, ki so jih posadili njim v čast v spominskem parku muzeja holokavsta Yad Vashem v Jeruzalemu, so prerasla v pravi gozd, ki se še povečuje. Sprehod med njimi v tišini prenaša zahvalo na tisoče Judov, ki danes živijo in dolgujejo življenje tem pogumnim ljudem.

SKLEP

Učenca sta spotikavce na Igriški ulici v Ljubljani obdala s cvetjem.

(Foto: Bernarda Avsenik.)

Vsem ljudem, ne glede na njihov družbeni ali materialni status, starost, raso, vero, kraj bivanja itd., pripadajo enake, neodtujljive človekove pravice, ki jih moramo vsi spoštovati in se zanje boriti. Žal še danes niso vsem in povsod zagotovljene in vedno obstaja nevarnost, da se lahko nekoč nam ali našim najbližjim zgodi, da jih bo kdo poskušal odvzeti. Gre za tisočletja preizkušen način nadvlade posameznikov nad drugimi in manipulacijo z ljudskimi množicami, zato je pomembno, da mlade že zgodaj s pomočjo konkretnih preteklih in aktualnih primerov ozaveščamo in opolnomočimo z znanjem, zavedanjem samega sebe in strategijami, ki jim bodo pomagale spregledati kritične situacije in se v njih ustrezno odzvati. Treba jih je naučiti izražanja lastnega

mnenja in stališč na temelju vrednot, ki bodo vodile njihova življenja v spoštovanju in sobivanju z drugimi in drugačnimi v strpni in multikulturni družbi.

VIRI IN LITERATURA

Amnesty International Slovenia. Dostopno na: <https://www.amnesty.si/pisem-za-pravice-maraton>, dostop: 1. 12. 2018.

Bachow, P. (2014). *Pot v holokavst* (dokumentarni film). ZDA.

Centropa. Dostopno na: <https://www.centropa.org/travel/ruth-ellen-gruber/vienna>, dostop: 1. 1. 2018.

The Crocus Project: Remembering the Holocaust and Learning Lessons for Contemporary Europe. Več informacij je na povezavi <https://hetireland.org/programmes/crocus-project/>, dostop: 4. 9. 2018.

Muzej novejšje zgodovine, mednarodni natečaj. Dostopno na: <http://www.muzej-nz.si/en/in-search-of-freedom-1968-2018/>, dostop: 2. 2. 2018.

Steiner, M. (1964). *Vojak z zlatimi gumbi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.